

מקורות לספרו משמים של הרב קוק זצ"ל

1. ירמיהו פרק ג (שובו בנים)

(יד) שובו בנים שובבים נאם יקוק כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון:

(טו) ונתתי לכם רעים כלבי ורעו אתכם דעה והשפיל:

(טז) והלה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה נאם יקוק לא יאמרו עוד ארון ברית יקוק ולא יעלה עליב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד:

(יז) בעת ההיא יקראו לירושלם כסא יקוק ונקוו אליה כלהגונים לשם יקוק לירושלם ולא ילכו עוד אחרי שררות לבם הרע: ס

(יח) בימים ההמה ילכו בית יהודה עלבית ישראל ויבאו יחדו מארץ צפון עלהארץ אשר הנחלתי את אבותיכם:

(יט) ואנכי אמרתי איד אשיתך בבנים ואתרלך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים ואמר אבי תקראו אתקראילי ומאחרי לא תשובו תשובי:

(כ) אכן בגדה אשה מרעה בו בגדתם בי בית ישראל נאם יקוק:

(כא) קול עלישפניי נשמע בכי תחנוני בני ישראל כי העוו את דרכם שכחו את יקוק אלהיהם:

(כב) שובו בנים שובבים ארפה משובתיכם הננו אתנו לך כי אתה יקוק אלהינו:

(כג) אכן לשקר מגבעות המון הרים אכן ביקוק אלהינו תשועת ישראל:

(כד) והבשת אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו את צאנם ואת בקרם את בנייהם ואת בנותיהם:

(כה) נשכבה בבושתנו ותכסנו כלמתנו כי ליקוק אלהינו חטאנו אנחנו ו אבותינו מנעורינו ועד היום הגה ולא שמענו בקול יקוק אלהינו: ס

2. מאמרי הראי"ה (כור מחצבתנו)

וכדאי הדבר להבליט, שאנו צועדים את צעדי גאולתנו, לא על מנת להיות דוקא תלמידים של התרבות האירופית, שלפחות במה שנוגע למוסר ולטהרות המדות פשטה את הרגל, על דעת כל המבקרים העמוקים שאינם מתפחדים ממראה וגובה קומתה, אלא על מנת להשמיע עוד לעולם כולו את אמרתנו הרעננה הקדושה והבהירה כפי מה שהיא תשאב ממקורנו פנימה. וראוי לנו ללכת על כל פנים, בפינה זו, קוממיות בשעה הגדולה של הצורך להבלטת צביונו הלאומי בחיינו החברותיים על אדמתנו. ובטוחים נוכל להיות שזה העוז יתן לנו כבוד בעולם הרבה יותר ממה שעלול לתן לנו כל חקוי חיזוני הבא על פי רוב מתוך חולשה פנימית.

אמנם על דבר האידיאל בודאי טבוע הוא עמוק שנשמתנו האידיאל של הנקיון מכל חטא, וכשיצא האידיאל הזה מן הכח אל הפועל, אז יטהר העולם וימצאו אז דרכים ישרים ובטוחים לפעולתה והשפעתה הטהורה, העדינה והקדושה, של האשה, האם בישראל, בחיים בכלל ובפרט, בשלמות ההשפעה וההתאמה אל ערכה הפנימי המיוחד, במלוי החזון, כל אשת חיל עטרת בעלה. אבל חזון עתיד זה איננו מושקף עדין כלל בחיי התרבות הזמניים שהם רקובים מבפנים, אף על פי שהם מגוהצים מבחוץ. וכל צעד של פזיזות שאנחנו עושים במהלך החיים הכלליים שלנו מבלי להתחשב עם השקפתנו על ערך האשה בהוה ובעתיד המוטבעת עמוק ברוחנו, איננו כי אם מעכב את המהלך האידיאלי הזה. ורק שיבת ישראל אל ארצו, אל מכונו וממלכתו, אל רוח קדשו, נבואתו ומקדשו, עתידה היא להביא לעולם את אותה הנהרה העליונה, שכל הנשמות האצילות של האנושיות כולה, עורגות אליה. וזה, בא יבא דוקא על ידי שמירת צביונו האמיתי ככל חוקת התורה משפטיה שהיא

מדריכה אותנו בדרכי החיים של רוממות קרן, של חפש עליון ושל גאולה. זאת היא הכרתי הפנימית, שאני מוסרה לכם, אחי האהובים, בתם לבבי בצפית ישועה קרובה ובברכת ה' מציון וירושלים.

3. ארץ ישראל בעליונים (אורות)

הקשר בין ארץ ישראל לעם ישראל

אַרְץ-יִשְׂרָאֵל אֵינָנָה דָּבָר חִיצוֹנִי, קִנְיָן חִיצוֹנִי* לְאַמָּה, רַק בְּתוֹר אֶמְצָעִי לְמִטְרָה* שֶׁל הַהֲתַאֲגָדוֹת הַכְּלִילִית וְהַחֲזָקֶת קִיּוּמָה הַחֲמָרִי אוֹ אֶפְלו הַרוּחָנִי*.

אַרְץ-יִשְׂרָאֵל הִיא חֲטִיבָה עֲצֻמוֹתִית* קְשׁוּרָה בְּקֶשֶׁר-חַיִּים עִם הָאָמָה, חֲבוּקָה בְּסִגְלוֹת פְּנִימִיּוֹת* עִם מְצִיאוּתָהּ.

וּמִתּוֹךְ כֶּף אִי-אֶפְשֶׁר לַעֲמֹד עַל הַתְּכֹן שֶׁל סִגְלוֹת קְדָשֵׁת אַרְץ-יִשְׂרָאֵל, וְלִהְיוֹצִיא לַפְעַל אֶת עֵמֶק חֲבִתָּהּ, בְּשׁוּם הַשְּׁפָלָה רְצִיּוֹנִילִית אֲנוּשִׁית כִּי-אִם בְּרוּחַ ד' אֲשֶׁר עַל הָאָמָה* בְּכִלְלָהּ, בְּהִטְבְּעָהּ* הַטְּבִיעִית הַרוּחָנִית אֲשֶׁר בְּנִשְׁמַת יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִיא שְׁשׁוֹלַחַת אֶת קוּיָהּ* בְּצַבְעִים טְבִיעִים בְּכָל הָאֲרָחוֹת שֶׁל הַהֲרָגָשָׁה הַבְּרִיאָה*, וּמְזַרְחַת הִיא אֶת זְרִיחָתָהּ הָעֲלִיּוֹנָה עַל-פִּי אוֹתָהּ הַמְּדָה שֶׁל רוּחַ הַקְּדוּשָׁה הָעֲלִיּוֹנָה, הַמְּמַלֵּאת חַיִּים וְנֵעַם עֲלִיוֹן אֶת לִבָּב קְדוּשֵׁי הַרְעִיוֹן* וְעִמְקֵי הַמַּחְשָׁבָה הַיִּשְׂרָאֵלִית.

המחשבה הרעועה על ארץ ישראל

הַמַּחְשָׁבָה עַל-דְּבַר אַרְץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִיא רַק עֵרֶךְ חִיצוֹנִי כְּדִי הַעֲמִידַת אֲגַדַּת הָאָמָה, אֶפְלו כִּשְׁהִיא בָּאָה כְּדִי לְבַצֵּר עַל-יְדָה אֶת הַרְעִיוֹן הַיְהוּדִית בְּגוֹלָה*, כְּדִי לְשַׁמֵּר אֶת צְבִיּוֹנוֹ וְלְאַמֵּץ אֶת הָאֲמוּנָה וְהַיְרָאָה וְהַחֲזִיק שֶׁל הַמְּצוּוֹת הַמְּעֻשָׂיוֹת בְּצוּרָה הַגּוֹנָה, אִין לָהּ הַפְּרִי הַרְאִוִי לְקִיּוּם*, כִּי הַיְסוּד הַזֶּה הוּא רְעוּעַ בְּעֵרֶךְ* אֵיתוֹ הַקְּדוּשָׁה שֶׁל אַרְץ-יִשְׂרָאֵל.

הָאֲמוּנָה* הָאֲמִתִּית שֶׁל רְעִיוֹן הַיְהוּדִית בְּגוֹלָה בּוֹא וְבוֹא רַק מִצַּד עֵמֶק שְׁקוּעוֹ בְּאַרְץ-יִשְׂרָאֵל*, וּמִתְקַוֶּה* אַרְץ-יִשְׂרָאֵל יִקְבַּל תְּמִיד אֶת כָּל תְּכִינּוֹתָיו הָעֲצֻמִּיּוֹת.

צְפִיַּת יְשׁוּעָה הִיא כַּח-הַמְּעַמִּיד שֶׁל הַיְהוּדִית הַגְּלוּתִית, וְהַיְהוּדִית שֶׁל אַרְץ-יִשְׂרָאֵל הִיא הַיְשׁוּעָה עֲצֻמָּה.

(אורות ארץ ישראל א)

דְּבַר חִיצוֹנִי, קִנְיָן חִיצוֹנִי – כִּלִּי לְקִיּוּמָה שֶׁל הָאוּמָה, בַּהֲמִשְׁךְ הַמְּשַׁפֵּט מִבִּיא הַרְבַּ כַּמָּה דוּגְמָאוֹת לַעֲמִידָה שֶׁאַרְץ יִשְׂרָאֵל הִיא קִנְיָן חִיצוֹנִי. אֶמְצָעִי לְמִטְרָה – כִּל אֲוִמָה זְקוּקָה לְשִׁטַּח גְּאוֹרָפִי שְׁתוּכָל לַהֲתַקְבֵּץ בּוֹ וּלְבַסֵּס אֶת קִיּוּמָה. אוֹ אֶפְלו הַרוּחָנִי – אַרְץ יִשְׂרָאֵל אִינָה רַק בְּשִׁבִיל שְׁנוּכָל לְקִיּוּם בַּה מְצוּוֹת. חֲטִיבָה עֲצֻמוֹתִית – עִם יִשְׂרָאֵל וְאַרְצוֹ הֵם מְצִיאוֹת מְאוּחַדָּת אַחַת. בְּסִגְלוֹת פְּנִימִיּוֹת – בְּרַב־דִּים פְּנִימִיִּים וְעִמּוּקִים שֶׁאִין לָנוּ יְכוּלַת לַהֲבִין בְּשִׁכָּל. בְּרוּחַ ד' אֲשֶׁר עַל הָאָמָה – הַקִּישׁוֹר לְאַרְץ נוֹבַע מִהַרוּחָנִית וְהַשְׁכִּינָה הַשׁוּרָה בְּאוּמָה. בְּהִטְבְּעָהּ – מְכוּחַ הַטְּבַע שֶׁהוֹטְבַע בְּעַם יִשְׂרָאֵל. שְׁשׁוֹלַחַת אֶת קוּיָהּ וְכוּ' – מְנַשְׁמַת יִשְׂרָאֵל מִתְּפַשְׁטִים הַגִּילּוּיִים. הַהֲרָגָשָׁה הַבְּרִיאָה – שֶׁל אַהֲבַת הָאֲרֶץ. קְדוּשֵׁי הַרְעִיוֹן – צְדִיקִים הַמְּעַמִּיקִים בְּעִנְיֵי אֲמוּנָה. לְבַצֵּר עַל-יְדָה אֶת הַרְעִיוֹן הַיְהוּדִית בְּגוֹלָה – כְּדִי לְחַזֵּק אֶת קִיּוּם הַמְּצוּוֹת בְּזִמְן הַגְּלוּת הַיּוֹ שֶׁהַסְבִּירוֹ שֶׁאַרְץ יִשְׂרָאֵל אִינָה דְבַר מֵהוּתִי, וְעַם יִשְׂרָאֵל יְכוּל לְקִיּוּם אֶת יַעֲוֹדוֹ הַחֲשׁוּב גַּם בְּגִלוּת בְּעִזְרַת קִיּוּם הַמְּצוּוֹת. אִין לָהּ הַפְּרִי הַרְאִוִי לְקִיּוּם – הַהֲסַבְרָה שֶׁחֲשִׁיבוּתָהּ שֶׁל אַרְץ יִשְׂרָאֵל הִיא חִיצוֹנִית בְּלִבָּד, לֹא תְצַלִּיחַ לְחַזֵּק לְאוֹרֵךְ זִמְן אֶת קִיּוּם הַמְּצוּוֹת בְּגִלוּת. בְּעֵרֶךְ – בִּיחֹס. הָאֲמוּנָה – הַחֲזִיקוּק. מִצַּד עֵמֶק שְׁקוּעוֹ בְּאַרְץ-יִשְׂרָאֵל – מְכוּחַ הַהֲבִנָה הַבְּרוּרָה עַד כַּמָּה אַרְץ יִשְׂרָאֵל חֲשׁוּבָה לָנוּ. וּמִתְקַוֶּה – מִהַצִּיפִיָּה לְשִׁיבַת הָאוּמָה לְאַרְץ וּלְתַחִייתָהּ.

4. פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) קהלת פרק 4

והחוט המשולש, זה שיש בידו תורה ודרך ארץ ומעשים טובים:

5. אהבת ישראל, מאמרי הראיה חלק ב עמוד 523

"אני מעיד עלי שמיים וארץ, שחיבתי היא גדולה, ממש בכל לבי ובכל נפשי, לכלל עמנו ולפרטיהם ולכל מפלגותיהם, מפני שאני מאמין באמונה שלמה, שכל חלק מהם הוא אבר מיוחד בשיעור הקומה הקדושה והנפלאה, שהיא כנסת ישראל כולה במלוא מובנה".

"אהבת ישראל היא תולדה מהאמונה באורה הא-להי של כנסת ישראל, שהיא לה סגולה עצמית שלא תזוז ממנה בכל חליפות הזמנים". (אורות ישראל פרק ד סעיף ב)

"רק בחבלי אהבה ועשות חסד אנו יכולים להמשיך אלינו לב צעירינו, רק בנחת ושלוש". (אגרות הראיה א עמוד שסח)

"עלינו להמשיכם בחבלי אהבה והתקרבות וסבלנות גדולה, שהוא יותר קרוב להצליח מדרך האיבה והתהלכות בזעם". (אגרות הראיה ב עמוד קסא)

"ואם נחרבנו, ונחרב העולם עמנו, על ידי שנאת חינוס, נשוב להיבנות, והעולם עמנו יבנה, על ידי אהבת חינוס" (אורות הקודש חלק ג עמוד שכד - "אהבת חינוס ושנאת חינוס").

6. תצריף בני ישראל

"האידיאליות הרוחנית אינה יודעת ממהות הפירוד כלל, היא מכירה רק את הכללות ואת האחדות, אין שום פרט נסקר אצלה כי אם בתור חלק של כלל. בשביל כך אינה יכולה להכיר שום טוב, רק טוב כללי" (הראי"ה קוק, אורות הקודש ד', עמ' תנ"ג).

"האחדות, שבאה מפני דרישת טובתו של כל יחיד, למטרת אהבת כל יחיד לעצמו היא אחדות מקרית, שיסודה היא אהבת הפרט העצמית, ואין סופה להתקיים, כי אין לה מרכז אמיתי, וגם כשהאחדות לכאורה מתגדלת סופה לשלהבת שנאה ומלחמת אחים, בהיות כל יחיד מושך להנאת עצמו. אבל האחדות שבאה מצד ההכרה בערך התכלית העליון שבא רק על ידי שלום הבריות, יסודתה באהבת הכלל באמת וסופה להתקיים, וכרבות ימיה כן תוסיף להתגדל ולהתחזק" (הראי"ה קוק, עולת ראיה ח"א, עמ' רנ"ז).

"כוח גדול יגלה בנשמתנו, כשנשאף לבסס את מעמדנו הרוחני, לא ע"י נטייה פרטית לאיזה שיטה מיוחדת או ע"י התמכרות לאיזה אידיאלים פרטיים, אלא ע"י צירופם של כללות הכוחות של האידיאלים, הבודדים כל אחד בפני עצמו, המתקשרים יחד לאגודה שלמה, ע"י הזרחת האור של שורש נפשנו" (הראי"ה קוק, מאמרי הראי"ה – טללי אורות, עמ' 20).

"האחדות המגולה של העולם המוסרי, הרוחני והשכלי, עם העולם החומרי, המעשי, הטכני והחברותי, מתבטאת בעולם ע"י ישראל. וסגולתה של ארץ ישראל היא לכוון בעולם גילוי אחדות זו הנותנת פנים חדשות לכל התרבות האנושית" (הראי"ה קוק, "אורות הקודש ד", עמ' תקי"ט).

"סמוך לעקבות המשיח מתרבה סגולת האחדות באומה, טמונה היא סגולה זו במטמון של קטרוגים ומריבות, אבל תוכו רצוף אהבה ואחדות נפלאה, שמעוררת הרגשה כללית לצפייה לתשועת הגוי כולו" (הראי"ה קוק, אורות הקודש, עמ' ע"ז, כ"ה).

7. נאורות

עידן הנאורות הוא כינוי שניתן לתקופה שמתחילה במאות ה-17 וה-18 שמתאפיינת במעבר מחשיבה אינטלקטואלית דתית לחשיבה רציונלית ומדעית. תקופת הנאורות היא היסוד התפיסתי של העולם המערבי והיא עיצבה את דמותו של העולם כפי שאני מכירים אותו כיום. הנאורות קשורה הדוקות בתופעות כמו המהפכה המדעית וכן אירועים היסטוריים כמו המהפכה הצרפתית והמהפכה האמריקאית, הנאורות כמו כן קשורה בעלייתה של הדמוקרטיה והלאומיות, עידן המהפכה התעשייתית ועוד תופעות תרבותיות שעיצבו את תרבות המערב עד עצם ימינו אנו.

הנאורות היא מהפכה בתודעה העצמית, בתפיסת הידע ובתפיסת האדם. רעיונות מרכזיים בנאורות כפי שבאו לידי ביטוי במשנתם של הוגי הנאורות:

ההשכלה כמפתח לקדמה: הנאורות סברה שההשכלה היא המפתח לקדמה האנושית בכל המובנים – פיזית, טכנולוגית, מוסרית. תהליך העמקת הידיעה היא נטישת דעות קדומות והחלפתן בידע מבוסס.

ספק: הנאורות קשורה קשר הדוק למהפכה המדעית שקדמה לה במאה ה-17 והיא מחוברת למתודולוגיה של הספק. הספק הוא המכשיר שבאמצעותו נקלף את הדעות הקודמות ונחליף אותן בידע אמיתי ומבוסס.

מדע: המדע הוא המכשיר לביסוס הידיעה, כאשר עוברים ממדעי הטבע לחיי האדם. אם אנחנו מסוגלים לפענח את העולם סביבנו על ידי כלים מדעיים, אפשר לעשות כן על עצמנו ולשפר את חיינו. רנה דקארט הניח את התשתית החשיבתית לתפיסה המדעית המבוססת על ספק.

ההנחה בחקר הנאורות: האדם הוא "ריבון על גורלו". כדי להיות ריבון על גורלו עליו להיות חופשי. זה הבסיס לרעיון המודרניות שבני האדם הם יצורים ריבוניים על גורלם. עמנואל קאנט היה בין המנסחים של התפיסה של הנאורות כ"בגרות" של האדם.

8. כוחי ועוצם ידי

הרב קוק זצוק"ל לא היסס להגדיר את הגאווה בחומרה הראויה: **אין בְּכָל הַמִּדּוֹת הַרְעוֹת מִדָּה הַמְגִשְׁמֶת אֶת הָאָדָם [...]. כְּמוֹ הַגָּאֲוָה (מידות הראיה, גאווה ב). אבל יחד עם זאת הוא גרס שלפְּעָמִים אין צְרִיכִים לְהַתְיָרָא כְּלָל מִגְדֻלוֹת שֶׁהֵיא מְרוֹמְמֶת אֶת הָאָדָם לְפַעַל גְּדוּלוֹת. וְהַעֲנָה כְּלָה מְבַסֶּסֶת עַל גְּדוּלוֹת קְדוּשָׁה כְּזֹאת (קובץ א תשנ). הוא אפילו כתב (קובץ א תתצד) שיותר יש להתירא מפני השפלות מפני הרוממות.**

בכתבי הרב קוק הגישה היא הפוכה בתכלית: מטרתנו היא אמנם להתנתק מהחומרנות, אך לא מעולם החומר. המציאות הא-להית איננה רוחנית מופשטת בלבד, אלא הולכת ומתגלמת ממרומי הרעיונות העליונים עד לטבעיות של העולם הזה, על כל מערכותיו. מכיוון שכך: ככל שאדם הינו בעל תושייה וחכמה, ככל שהינו מלא עוצמה ויוזמה בניהול המציאות הארצית – הינו מופיע את עבודת ה' באיכות גבוהה יותר.

ישנו סיפור ידוע על הרב צבי יהודה, אשר היה יוצא ביום העצמאות לצפות במצעד צה"ל שהתנהל בזמנו בחוצות העיר ירושלים. באחת הפעמים נשאל האם אין חשש שהפגנת עוצמה מעין זו הינה בחזקת הפסוק המופיע בפרשתנו, פרשת 'עקב': "ואמרת בלבבך כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה". ענה הרב צבי יהודה: אין בעיה לאדם לומר 'כוחי ועצם ידי', אולם בתנאי שלא נשכח להוסיף את המשך הפסוק: "וזכרת את ה' א-להיך כי הוא הנותן לך כוח לעשות חיל".